

VARIA

IV

**Bratislava — Banská Bystrica
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela
1995**

VARIA

IV

**Materiály zo IV. kolokvia mladých jazykovedcov
(Modra — Piesok 30. 11.—2. 12. 1995)**

**Zostavili
Mira Nábělková
Pavol Odaloš**

**Bratislava — Banská Bystrica
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela
1995**

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Bratislava
Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela
Banská Bystrica

Vedecký redaktor
PhDr. Ivor Ripka, CSc.

Recenzent
Prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.

— dve ŽM sú odvodené od názvu dvora, z ktorého niektorý člen rodiny pochádzal: *Škandíkeje, Vojtkeje* (graf H).

6. Vo výskume ŽM mien ďalej pokračujeme, pričom sa zameriavame na všetky funkčné členy ŽM obyvateľov celej obce vo všetkých vekových kategóriách. Zisťujeme, ktoré generácie uprednostňujú určitý model ŽM, ktoré modely sú najpoužívanejšie a všímame si aj príbuzenské vzťahy.

Literatúra

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 413 s.

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé mená na strednom Slovensku. Distribúcia obsahových modelov. Martin, Osveta 1983. 647 s.

BLANÁR, V.: Antroponymická jednotka a otázka kartografovania. In: Atlas onomastyczny słowiańszczyzny. Księga referatów z konferencji, Wrocław 1—3. VI. 1970. Red. S. Rospond, B. Siciński. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo PAN 1972, s. 9—17.

CUŘÍN, F.: Historický vývoj označování rodiny a rodinné příslušnosti v českých nářečích. Praha, Nakladatelství československé akademie věd 1964. 70 s.

DORULA, J.: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava, Veda 1993. 152 s.

KRIŠTOF, Š.: Osobné mená bývalej Tekovskej stolice. Bratislava, 1969. 308 s.

Onymizácia apelatív v chotárnych názvoch obce Revúčka

Jaromír Krško

Fakulta humanistických vied UMB, Banská Bystrica

Obec Revúčka leží 3 km severne od Revúcej a svojou históriou siaha až do roku 1427, keď sa prvý raz spomína pod názvom Kysrewche. Chotár obce má rozlohu 1382 ha a výškovú členitosť od 370 do 1409 m nad morom. Už z uvedených údajov vyplýva, že geomorfologická členitosť Revúčky je veľmi výrazná, čo sa prejavilo aj v množstve chotárnych názvov.

Názvy jednotlivých chotárov sme získali priamo v teréne od troch respondentov, ďalším prameňom bola katastrálna mapa obce Revúčka, zápisy chotárnych názvov v katastri obce Revúčka vypracované pre Slovenskú onomastickú komisiu pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV a napokon chotárne názvy zozbierané J. Orlovským (1974). Vzájomným porovnávaním a dopĺňaním uvedených prameňov sme získali 103 chotárnych názvov.

V onomastickej literatúre sa mnoho rás konštatovalo, že chotárne názvy sú spomedzi vlastných mien najviac späté s apelatívami a zväčša vznikajú onymizáciou príslušného apelatíva. Rozličné stupne spätosti, zviazanosti názvov apelatívneho pôvodu s apelatívnu zložkou slovnej zásoby nijako nebránia hodnotiť ich ako vlastné mená, lebo ich propriálna, toponymická funkcia ich spomedzi apelatívnych výrazov jednoznačne vyčleňuje (Majtán, 1973, s. 148).

Chotárne názvy sme z typologického hľadiska členili podľa Majtána (1973) na a) priame, ktoré pomenúvajú objekt rovno, a b) na nepriame, ktoré objekt iba lokalizujú a pomenúvajú ho pomocou iného (často vedľajšieho) objektu. Priamych názvov bolo 64 a nepriamych 39.

Niektoré priame názvy apelatívneho pôvodu sa vývinom jazyka či zánikom reálie, podľa ktorej bol objekt pomenovaný, postupne odsémantizujú a je často ťažké určiť motiváciu pomenovania (uvažovanie sa môže uberať viacerými smermi). Medzi takéto názvy patrí *Kärlová*, ktorej názov v katastrálnej mape má podobu *Karlova*, teda podobu názvu vlastníckeho charakteru. Geomorfologický tvar chotára naznačuje však strmá kľukatá cesta, ktorá sa v nárečí označuje ako *kär*. Pomenovanie *Slopová* napr. vysvetľuje informátor ako „oblúbené miesto mládencov, kde sa poriadali preteky v pití (slopaní) alkoholu“ (podľa I. Ružiaka). Blízko *Slopovej* sa nachádza chotár *Ku jārkom*, ide teda o miesto, kde často vyráža na povrch voda. Názov *Slopová* pochádza z psl. *solpъ vo význame voda, príval, prýštiaca voda (porov. Machek, 1971, s. 552). Deetymologizácia nastala aj pri chotárnom názve *Kobelárka*. V katastrálnej mape je tento chotár uvedený ako *Kobyliárka*, pomenovanie by malo byť teda motivované apelatívom *kobyľa*. V celom Gemeri je pre samicu koňa pomenovanie *kobula* (Orlovský, 1982, s. 136). Motivácia pomenovania tohto chotára sa dá vysvetliť apelatívom *kobela*, ktoré označuje veľkú kapsu (Orlovský, 1982, s. 136), alebo elipsou určovaného člena v spojení *Kobelárová* (*lúka, hvara, úboš...*). Orlovský uvádza prímene *Kobelár* v Ratkovskom Bystrom (1982, s. 136). Hoci v Revúčke takéto prímene nie je doložené, môžeme uvažovať o pomenovaní chotára podľa majiteľa; napr. aj názov *Šturmánová hvara* je odvodený od pôvodného majiteľa, hoci prímene *Šturmán* sa v Revúčke nedochovalo. Zdá sa teda, že názov chotára *Kobelárka* bol najskôr motivovaný apelatívom *kobela* a nie *kobula*.

Odsémantizovanie chotárneho názvu nastáva zánikom apelatíva, ktoré pomenúvalo danú realitu, vytlačením apelatíva na okraj slovnej zásoby medzi archaizmy a historizmy, ale aj univerbizáciou dvojslovného pomenovania. Ako príklad univerbizovaných chotárnych názvov môžeme uviesť pomenovanie *Šturmánová hvara*, ktoré má aj podobu *Šturmánka*. Názov podľa majiteľa majú tieto chotáre: *Sklenišárka, Štefanová, Martinová, Gálová, Šmídová, Beťiná, Kurucka, Marková, Bartóskia*.

Pri väčšine chotárných názvov sa onymizované apelatívum bežne vyskytuje v nárečovej lexike a v týchto pomenovaniach sa odráža celá fyzická i psychická existencia ľudí, ich spôsob obživy, reliéf krajiny, flóra, atď.

V úvode príspevku sme spomenuli rozlohu chotára obce (1382 ha). Týmto územím preteká 6 potokov, preto sa základom viacerých chotárných názvov stalo apelatívum *potok* a jeho synonymické výrazy: *Potok*, *Za potoškom*, *Do zadňiho potoka*, *Za vodó*, *Nad riaki*, *Ku járkom*.

Niekoľko chotárných názvov súvisí s apelatívom *hámor* (miesto spracovania železa alebo medi). Od tohto apelatíva sú utvorené názvy *Nad hámrom*, *Hámor*, *Za hámrom*, *Hámrskia*.

Druh lesného porastu sa stal základom pre pomenovanie chotárov *Do hrabě* (od apelatíva *hrab*), *Lipě* (*lipa*), *Jelšini*, *Jelšiská* (*jelša*), *Brezová dolinka* (*breza*), *Bukovina* (*buk*).

So spôsobom získavania pôdy súvisia názvy *Kopan*, *Na kopan*, *Pod kopanó*. Takto pomenované časti označovali pôdu, ktorá sa získavala a obrábala kopaním.

Chotárný názov *Šeršla* súvisí so spôsobom preredovania hustého lesného porastu. Olúpaním kôry stromu sa dosiahlo to, že strom vyschol. Táto činnosť sa na Revúčke nazýva *šeršleně* (slovesný tvar má podobu *šeršlit*, porov. Orlovský, 1982, s. 327). Týmto spôsobom sa často klčovali porasty a získavala pôda na poľnohospodárske účely.

Spracovanie dreva ako jedno z hlavných zamestnaní Revúčanov motivovalo viaceré pomenovania, napr. názov miesta, kde sa pílilo drevo — *Pilárka*. V časti katastra *Polen* sa pílilo drevo na polená, ktoré sa ukladali do míle a pílilo sa z nich drevené uhlie. *Písaška* označuje miesto, kde sa zapisovalo a evidovalo vyťažené drevo.

Takmer jednu pätinu chotárných názvov tvoria pomenovania, ktoré vznikli onymizáciou apelatív označujúcich rôzne geomorfologické tvary, ruptúry a pod. Patria sem názvy *Pot krivú zem*, *Nat krivú zem*, *Hrbi*, *Hrbok*, *Hrbki*, *Vršok*, *Priahibina*, *Úboš*, *Rovianki*, *Róna*. Pri apelatívnom pomenovaní *vršok*, *dolinki* sa často konkretizuje názov podľa majiteľa: *Hrbáloskia dolinki*, *Valentóskia dolinki*, *Hodóšovia dolinki*, *Homolóskí vršok*, *Hrbálov vrch*.

Z apelatíva *pstruh* vznikli názvy *Pstrúžnia*, *Pstružnó*, *Za pstrúžnia*. Motivácia pomenovania je celkom jasná, pretože cez túto časť katastra preteká potok (*Pot pstružnó potok*), ktorý bol vždy bohatý na pstruhy.

Apelatívum *kohút* sa onymizovalo do chotárneho pomenovania *Kohút* a *Malí Kohút*, pretože vrchol pripomína kohútí hrebeň. Kohút (1409 m) je zároveň najvyšším vrchom v celom Gemeri.

Výskum a zozbieranie chotárných názvov na Slovensku nie sú ukončené. Zhromažďovanie materiálu by malo pokračovať porovnávaním viacerých

zdrojov — katastrálnych máp, kartotéky JÚLŠ SAV v Bratislave, názvo-slovných publikácií vydávaných rezortom geodézie a kartografie a predovšetkým materiálu získavaného priamo v teréne.

Pramene chotárnych názvov

1. Informátori: Ján Profant (nar. 14. 10. 1927), Revúčka; Ján Repák (nar. 20. 8. 1940), Revúčka; Anna Šepíková (nar. 12. 7. 1924), Revúčka.
2. Chotárne názvy v katastri obce Revúčka, ktoré pre Slovenskú onomastickú komisiu pri Vedeckom kolégiu jazykovedy SAV zozbieral Ivan Ružiak (archív JÚLŠ SAV).
3. Orlovský, J.: Chotárne názvy z Gemera. In: *Obzor Gemera*, 5, 1974, s. 70 — 71.
4. Katastrálna mapa obce Revúčka (M: 1:2880).

Literatúra

- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, Academia, nakladatelství ČSAV 1971.
- MAJTÁN, M.: Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov. In: *IV. slovenská onomastická konferencia*. Red. M. Majtán. Bratislava, vydavateľstvo SAV 1973, s. 147—160.
- ORLOVSKÝ, J.: *Gemerský nárečový slovník*. Martin, Osveta 1982.

Z hláskoslovía breznianskeho nárečia

Tomáš Bánik

Vysoká škola pedagogická, Nitra

Pre poznanie dejín jazyka a jazykovej minulosti každého kraja sú potrebné čo najpodrobnejšie údaje z dialektu každej lokality. Napriek tomu dôkladný výskum vo všetkých areáloch dodnes nebol vykonaný. Vychádzajúc z potrieb našej dialektológie sme v rokoch 1992 a 1994 zaznamenávali posledné stopy archaického nárečia vo vybraných lokalitách breznianskeho rajónu (pri názvoch nárečových územných celkov vychádzame z terminológie R. Krajčoviča, 1988), ako aj súčasné zmeny v tomto nárečí. Výskum sme vykonávali v obciach Čierny Balog, Hronec, Osrblie, Valaská, Bystrá, Mýto pod Ďumbierom, Brezno, Beňuš, Polomka, Závadka nad Hronom, Pohronská